

LAUSUNTO

Helsinki 13.11.2023

Sosiaali- ja terveystoimikunta

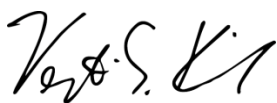
Viite: HE 58/2023 vp

Asia: Hallituksen esitys eduskunnalle toimeentulotuesta annetun lain 7 a §:n muuttamisesta

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäsenenä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja: erityisasiantuntija Anna Järvinen, anna.jarvinen@soste.fi, p. 050 586 5677

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
SOSTE Finlands social och hälsa rf
SOSTE Finnish Federation for Social Affairs and Health

www.soste.fi

LAUSUNNON KESKEINEN SISÄLTÖ

- SOSTE ei kannata asumismenojen huomioimisen kiristämistä perustoimeentulotuessa. Esitetyt muutokset osuvat haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin ja lisäävät köyhyyttä ja toimeentulovaikeuksia.
- Erityisiä perusteita huomioida asumismenot täysimääräisinä on tarkennettava.
- Muutokset lisäävät painetta hyvinvointialueiden täydentävään ja ehkäisevään toimeentulotukeen ja ihmisten pallottelua kahden luokun välillä. Myös sosiaalisten ongelmien hoidosta johtuvat kulut kasvavat.
- Toimeentulotukeen tehtäviä kiristyksiä tulee tarkastella osana muita sosiaaliturvamuutoksia ja samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista leikkauksista tulee luopua.

Esitetyt muutokset osuvat haavoittuvassa asemassa oleviin

Toimeentulotukeen kuuluu keskeisesti tarpeenmukaisen harkinnan käyttäminen. Esitys rajaa harkinnan käyttämistä asumismenojen huomioimisessa. Jatkossa Kelan etuuskäsittelijä voi hyväksyä vuokranormien ylittäviä kuluja vain, jos hakijalla on laissa määritelty erityinen peruste asumiseen nykyisessä asunnossa. Jos tämä ei täyty, ei ole enää merkitystä, vaikka ihminen ei yrityksistään huolimatta löydä halvempaa asuntoa. Nyt Kela on voinut hyväksyä vuokran kokonaisuudessaan, jos hakija on osoittanut, että hänellä ei ole ollut tosiasiallista mahdollisuutta hankkia asuinpaikkakunnaltaan edullisempaa asuntoa. Jatkossa toimeentulotukea saavan henkilön, joka ei täytä laissa määriteltyjen erityistilanteiden kriteerejä, on löydettävä edullisempi asunto, tarvittaessa eri paikkakunnalta, tai turvaututtava täydentävään tai ehkäisevään toimeentulotukeen, tai jotenkin vain tultava toimeen pienentyneen tuen varassa.

Hallitusohjelmassa kerrotaan, että tavoitellut säästöt pyritään toteuttamaan tavalla, joka huomioi kaikkein heikoimmassa asemassa olevien tilanteen. Kuten lakiesityksessäkin todetaan, ovat kaikki viimesijaisen toimeentulotuen saajat lähtökohtaisesti taloudellisesti haavoittuvassa asemassa. Näin viimesijaisesta toimeentulotuesta haettavat säästöt väistämättä osuvat heikossa asemassa oleviin.

Erityisiä perusteita huomioida asumismenot täysimääräisinä on tarkennettava

Esityksessä on määritelty erityisiä perusteita, joiden perusteella asumismenot voidaan ottaa huomioon täysimääräisinä. Lakiin tulee selkeämmin kirjata, että toimeentulotukipäätöksen teossa tulee erityisperusteet ottaa huomioon, jos kriteerit täyttyvät. Tähän on perustuslakivaliokuntakin lausunnossaan kiinnittänyt huomiota.

Esityksessä todetaan, että lapsiperheiden tilanne säilyy käytännössä ennallaan. Tämä on varmistettava selkeällä kirjauksella lapsen edun huomioimisesta kaikissa tilanteissa.

Erityisenä perusteena on myös momentin muihin kohtiin verrattava muu perusteltu syy. Se, kuinka laajasti ihmisten erilaisia tilanteita tullaan tämän kohdan perusteella huomioimaan, vaikuttaa ratkaisevasti siihen, millaisia vaikutuksia muutoksilla tulee olemaan haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin. Lain perusteluissa mainitaan esimerkkinä vain pitkäaikainen asunnottomuus ja siihen liittyvät elämänhallinnan ongelmat. SOSTE toteaa, että lain tulisi huomioida myös tilanteet, joissa edullisemman

asunnon löytäminen on käytännössä mahdotonta. Erityisen vaikeassa asemassa ovat ihmiset, joilla on luottohäiriömerkintä. Heidän mahdollisuutensa itse vaikuttaa halvemman asunnon löytymiseen ovat pienet. Lainsäädännön arviointineuvosto on aiemmin huomauttanut, että lakiehdotuksesta jää epäselväksi, miten muutokset vaikuttavat henkilöihin, jotka ovat ylivelkaantuneita, joilla on luottotietomerkintöjä tai muita elämänhallinnan haasteita. Myös perustuslakivaliokunta painottaa lausunnossaan, että merkityksellistä on toimeentulotuen hakijan todellinen mahdollisuus hankkia itselleen asunto, jonka asumiskustannukset vastaavat säädettävää tarpeellisen suuruisten asumismenojen enimmäismäärää. Se toteaa, että nyt ehdotettava sääntely voi ainakin yksittäistapauksellisesti johtaa tuenhakijan kannalta kohtuuttomiin tilanteisiin. Valiokunta myös toteaa, että jos asumiskulujen ylitys on suuri, toimeentulotuen saajien ei voi olettaa pystyvän kattamaan menoja muusta elämisestään.

Laissa tulee myös huomioida tilanteet, joissa muuttaminen halvemman asunnon perässä toiselle paikkakunnalle ei esimerkiksi ihmisen työnteon kannalta ole kohtuullista ja järkevää.

Halvemman asunnon etsimisen kolmen kuukauden määräajan pidentäminen perustellusta syystä on kannatettavaa. Lakiin tulee vahvemmin kirjata, että määräaika on aina pidennettävä, kun siihen on perusteltu syy. Tähän myös perustuslakivaliokunta on lausunnossaan kiinnittänyt huomiota.

Jatkossa tarpeellisen suuruisista asumismenoista säädettäisiin tarkemmin asetuksessa. Laissa tulee määritellä selkeästi, millä perusteilla hyväksyttävät asumismenot määritellään. Asetuksessa tulee asumismenot määritellä todellisia asumismenoja vastaavalle tasolle ja siinä tulee huomioida asumismenojen alueellinen vaihtelu.

Toimeentulovaikeudet lisääntyvät ja neuvonnan tarve kasvaa

Esityksessä todetaan, että yleisimmin asumiskulujen normittaminen tulee koskemaan yksin asuvia. Tämä tarkoittaa, että se koskee suurta osaa toimeentulotuen saajista, koska kaikista toimeentulotuen saajista yli kolme neljästä on yksinasuvien kotitalouksia. Esityksessä tuodaan esille, että heistä yli puolella tällä hetkellä vuokramenot ylittävät asumisnormin. Ylitys on keskimäärin 89 euroa. Tämän mittaluokan leikkaus on suuri toimeentulotuen varassa elävälle ja vaikeuttaa merkittävästi hänen toimeentuloaan. Yksin asuvan toimeentulotuen perusosa on tällä hetkellä 555,11 euroa.

Sillä, kuinka laajasti ihmisten erilaisia tilanteita huomioidaan lain erityisissä perusteissa, tulee olemaan vaikutusta siihen, kuinka paljon ihmisiä muutosten takia ohjautuu hyvinvointialueiden täydentävään ja ehkäisevään toimeentulotukeen. Esityksessä arvioidaan, että täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen hakemusmäärät saattavat kasvaa, mutta maltillisesti. On kuitenkin oletettavaa, että jos esimerkiksi useaan yksinasuvaan kohdistuu asumiskulujen normittaminen, tulevat he hakemaan lisätukea täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta. Tämä vahvistaa ihmisten pallottelua kahden luokan välillä, mitä Kela-siirrolla on pyritty vähentämään. Hyvinvointialueilla myös etuuskäsittelyssä tarvittavan henkilöstön tarve tulee lisääntymään.

Muutosten takia korostuu asumiseen liittyvä neuvonnan tarve. Asiakkaiden tarpeen asumisen ohjaukselle ja neuvonnalle arvioidaan lisääntyvän sekä kuntien asumisneuvonnassa, että hyvinvointialueiden

sosiaalityössä. Palvelutarpeet voivat kasvaa myös kuntien asumisesta vastaavien tahojen asiakaspalvelussa sekä ARA-vuokra-asuntoyhtiöissä. Samaan aikaan kuitenkin hallitus leikkaa asumisneuvonnasta ja supistaa ARA-tuotantoa. Nämä toimet yhdessä sosiaaliturvaan kohdistuvien leikkausten kanssa ovat vastakkaisia myös hallitusohjelmaan kirjatulle asunnottomuuden vähentämisen tavoitteelle.

Jos maksuhäiriömerkintöjä ei huomioida erityisenä perusteena, jonka perusteella asumismenot voidaan ottaa huomioon täysimääräisinä, tulevat muutokset lisäämään ARA-asuntojen kysyntää, koska niitä tarjoavilta toimijoilta on joissain tilanteissa mahdollista saada asunto luottohäiriöstä huolimatta.

Esitettyjä kiristyskiä perustellaan sillä, että niillä selkeytetään asumiskulujen huomioimista toimeentulotuessa. Muutokset kuitenkin johtavat siihen, että halvempaa asuntoa etsivän ihmisen pitää ymmärtää, että etsiessään asuntoa eri kuntien alueelta, hänen pitää selvittää jokaisen kunnan erillinen asumisnormi. Jotta kaikki ihmiset ymmärtävät nämä vaatimukset, tarvitaan selkeää viestintää ja neuvontaa.

Esitetyt muutokset voivat lisätä julkisen talouden menoja

Esityksen arvioidaan vahvistavan työllisyyttä noin 1 000 uudella työllistyneellä. Vaikka tämä tavoite toteutuisi, koskee se vain pientä osaa toimeentulotukea saavista. Suurimmalle osalle kiristysten kohteena olevista ihmisistä seurauksena on vain leikkauksia toimeentuloon. Vuonna 2022 toimeentulotukea sai 400 455 henkilöä.

Kun esitettyjen muutosten myötä toimeentulotukea saavien taloudellinen tilanne heikkenee ja ylivelkaantuminen ja hädät voivat lisääntyvät, siirtyvät ihmiset yhä kauemmas työmarkkinoille palaamisesta. Ulosottoon joutuminen on suurimpia kannustinloukkujen aiheuttajia. On myös selvää, että asunnottomaksi joutuminen heikentää ihmisen elämänhallintaa ja työ- ja toimintakykyä. Sosiaalisten ongelmien hoitaminen ja lisääntynyt korjaavien palvelujen tarve tulevat kalliiksi. Ihmisten tilanteiden selvittely vaatii monilta toimijoilta lisää resursseja, muun muassa tilapäisen majoituksen järjestämistä.

Myös ihmisten ohjautuminen pakon edessä asumaan paikkakunnille, joista löytyy halvempia asuntoja, voi heikentää työllistymisen mahdollisuuksia. Halvempia asuntoja löytyy yleensä alueilta, joilla työllistymisen mahdollisuudet ovat heikompia. Toimivia julkisia liikenneyhteyksiä ei myöskään näillä alueilla välttämättä ole.

On kestäväntöntä tehdä viimesijaiseen toimeentulotukeen muutoksia, joiden esityksessä arvioidaan siirtävän ihmisiä enenevässä määrin ruoka-avun, järjestöjen vapaaehtoisen avun ja seurakuntien diakoniatyön varaan. Samaan aikaan hallitus suunnittelee järjestöjen toimintaa supistavia massiivisia valtionavustusleikkauksia, jotka astuisivat voimaan vuonna 2027.

Eri leikkausten kumuloituvat vaikutukset lisäävät toimeentulotuen tarvetta

Toimeentulotukimenot ja tuen saajien määrä ovat viime vuosina olleet laskussa. Hallituksen suunnittelemat ensisijaisten etuuksien leikkaukset tulevat kuitenkin kääntämään suunnan ja lisäämään toimeentulotuen tarvetta. STM:n arvioinnissa sosiaaliturvaan kohdistuvien muutosten yhteisvaikutuksista arvioidaan toimeentulotuen menojen kasvavan 25–30 prosenttia. Esitetyt muutokset tulevat siis jatkossa koskettamaan entistä suurempaa ihmisryhmää. Ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen tarpeen lisääntymisestä ei STM:n arviossa ole pystytty tekemään edes suuntaa antavia arvioita.

Yksittäisten sosiaaliturvan leikkausten kohdalla arvioidut vaikutukset voivat näyttää kohtuullisilta ja perustuslainmukaisilta. Kumuloituvat vaikutukset ovat kuitenkin pienituloisille ihmisille merkittäviä. Toimeentulotukeen suunniteltuja kiristyksiä tulee tarkastella osana muita sosiaaliturvaan suunniteltuja leikkauksia. Myös perustuslakivaliokunta toteaa lausunnossaan, että perusoikeuksien tasoon liittyvien ehdotettujen muutosten ja tulevien muiden uudistusten yhteisvaikutus ei saa muodostua kohtuuttomaksi.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö on arvioinut, että sosiaaliturvaleikkausten yhteisvaikutuksena pienituloisuus tulee kasvamaan ja leikkaukset köyhdyttävät erityisesti kaikista pienituloisimpia. Tuloerot kasvavat. SOSTE julkaisee 14.11. tarkennettuja laskelmia, jotka osoittavat sosiaaliturvan kumuloituvien leikkausten lisäävän ensi vuonna köyhien määrää 68 000 henkilöllä (+ 9,2 %), joista lapsia on 16 700 (+ 13,6 %). Toimeentulotuen varaan putoaa 65 000 ihmistä. Eniten pienituloisten määrä lisääntyy Uudellamaalla (+12,8 %).

SOSTE vaatii, että samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista leikkauksista luovutaan.